

IQTISODIY XAVFSIZLIGINI TA'MINLANISHIDA INNOVATSIYON JARAYONLAR

Ilmiy rahbar: **Tursunov Faridun Mustafoyevich**

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, “Bank ishi” kafedrası assistenti

tursunovfaridun4330@gmail.com

Pardayev Asilbek

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Bank ishi va audit yonalishi Bi -121 guruh talabasi

ANNOTATSIYA:Ushbu maqolada mamlakatimiz hududida innovatsiyalarning joriy etilishi, mamlakatimiz iqtisodiy xavfsizligini ta'minlanishi, uning taraqqiy etishidagi o'rni va ahamiyati hamda innovatsion loyihalarni moliyalashtirishdagi turli xil imtiyozlar haqida keltirib o'tilgan. Hozirgi rivojlanib borayotgan jamiyatimizda iqtisodiyot xavfsizligi va uning rivojlanishi muhim ahamiyatga egadir.

Kalit so'zlar:Innovatsiya, mamlakat iqtisodiy xavfsizligi, innovatsion g'oyalari, innovatsion faoliyat, iqtisodiyot raqobatdoshligi, marketing innovatsiyalari, innovatsiya salohiyati, innovatsiya sohasi, innovatsiya dasturi, innovatsiya infratuzilmasi.

Bugungi kunda jamiyatimiz iqtisodiyotda boshqaruv tuzilmasining eskirgani, innovatsion g'oyalarni rivojlantirish bo'yicha samarali mexanizmlar o'z vaqtida tashkil qilinmaganligi ham jiddiy muammo bo'lib kelmoqda. Shu bilan birga texnologik qo'lg'ochlik, resurs va energiyani tejaydigan texnologiyalar, muqobil energiya manbalarini joriy etishning sustligi ham iqtisodiy taraqqiyotning sekin rivojlanishiga sabab bo'lmoqda. Innovatsiyalar xususida so'z borar ekan, yurtimizdagi keskin ijtimoiy – iqtisodiy o'zgarishlar, bozor munosabatlariga o'tish davrida yangi turdagi mahsulot va texnologik jarayonlarni o'zlashtirish, nomenklatura va assortiment bo'yicha o'zgarishi muammolarini vujudga keltirdi. Iqtisodiy rivojlanishning an'anaviy resurslaridan foydalanish imkoniyatlarining torayib ketishi birinchi navbatta innovatsion jarayonlarni ahamiyatligini oydinlashtirdi. Ular iqtisodiyot o'zgarishlarning ajralmas qismi va bo'g'ini bo'lib qolmoqda. Innovatsion jarayonlarni ilmiy va samarali tarzda tashkil qilish bugungi kunning dolzarb muammolaridan biridir. Shuningdek, mamlakat iqtisodiy xavfsizligi ta'minlanishi va milliy iqtisodiyotning raqobatdoshligini oshirish va dunyo bozorlariga chiqish, birinchi navbatda iqtisodiyotni izchil isloh qilish, yuqori texnologiyalarga asoslangan yangi korxonalar va ishlab chiqarish tarmoqlarining jadal rivojlanishini ta'minlash hisobidan amalga oshirish mumkin. Boshqacha qilib aytganda, davlat iqtisodiy xavfsizligi ta'minlanishida innovatsiya faoliyatini rivojlantirish alohida e'tiborga sazovordir.

Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyevning 2018-yil 28-dekabrdagi Oliy Majlisga Murojatnomasi. “Innovatsiya – bu kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni barpo etishni aynan innovatsion g'oyalari asosida boshlashimiz zarur. Innovatsion rivojlanish va raqamli iqtisodiyot yo'liga o'tishimiz bejiz emas. Chunki zamon rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g'oyaga, innovatsiyaga tayangan davlat yutadi” kabi so'zlari ham bejizga aytilmagan.

Bir necha yillar oldin “innovatsiya” so'zi ko'pchiligimiz uchun notanish tushunchalardan biri edi. Chetdan kirib kelib qulog'imizga tez – tez chalina boshlagan bu so'zni ahyon ahyonda qo'llay boshladik. Ammo ko'p o'tmay – Yangi O'zbekiston islohotlari avvalida rivojlana boshlagan zamonaviy bilimlar sabab bugun “innovatsiya” so'zi lug'atimizda o'z o'rniga ega so'zlardan biriga aylandi. Bugungi kunda jahonda innovatsion taraqqiyot modellarini joriy etish, ilg'or g'oyalari, “nau – xau” va “aqlli” texnologiyalarni eksport qilish hisobidan tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan davlatlar soni tobora ortib bormoqda. Tan olishimiz kerak, ma'lum davrlar ichida yurtimizda bu yo'nalishda amalga oshirilgan

ishlar namunali bo'lmadi. Shu sababli yurtboshimiz o'z lavozimini egallagan dastlabki yillardanoq bu yo'ldagi dolzarb bo'lib kelgan muammolarni hal etishga qat'iy kirishdi. Prezidentimiz ta'kidlaganidek, "Innovatsiya – bu kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni barpo etishni aynan innovatsion g'oyalar asosida boshlashimiz zarur. Innovatsion rivojlanish va raqamli iqtisodiyot yo'liga o'tishimiz bejiz emas. Chunki zamon rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g'oyaga, innovatsiyaga tayangan davlat yutadi".

"Innovatsiya" so'zi inglizcha "innovation" so'zidan olingan bo'lib, kiritilgan yangilik, ixtiro kabi ma'nolarni anglatadi. Innovatsiya so'zi tor ma'noda, texnika va texnologiya avlodlarini almashtirishni ta'minlash uchun iqtisodiyotga sarflangan mablag'lar; keng ma'noda ilmiy – texnika yutuqlari va ilg'or tajribalarga asoslangan texnika, texnologiya, boshqarish va mehnatni tashkil etish kabi sohalaridagi yangiliklar, shuningdek ularning turli sohalar va faoliyat doiralarida qo'llanilishi tushuniladi. Demak, uning mazmun – mohiyatidan kelib chiqqan holda, innovatsion jarayonlarni hayotga joriy qilishdan asosiy maqsad biror bir ijobiy natijaga erishishdir. Bundan shuni anglash mumkinki, innovatsiya sohasi yo'nalishlari o'z-o'zidan investitsiya sohasi bilan uzviy bog'liqdir. Milliy iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida innovatsion faoliyatning ustuvor yo'nalishlari sifatida quyidagilarni ko'rishimiz mumkin:

- korxonalarini modernizatsiya qilish, texnik va texnologik qayta jihozlashni yanada jadallashtirish, zamonaviy, moslashuvchan texnologiyalarni keng joriy etish;
- eksportga mahsulot chiqaradigan korxonalarining tashqi bozorlarda raqobatdosh bo'lishini qo'llab-quvvatlash bo'yicha aniq chora-tadbirlarni amalga oshirish va eksportni rag'batlantirish uchun qo'shimcha omillar yaratish;

- ishlab chiqarish xarajatlari va mahsulot tannarxini kamaytirishni rag'batlantirish hisobidan real sektor korxonalarining raqobatdoshligini oshirish;
- elektroenergetika tizimini modernizatsiya qilish, energiya iste'molini kamaytirish va energiya tejashning samarali tizimini joriy etish choralari amalga oshirish;
- ichki bozorda talabni rag'batlantirish orqali mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash.

Albatta, milliy iqtisodiyotni modernizatsiyalash, uning raqobatbardoshligini oshirishda innovatsion jarayonlarning o'rni beqiyos. Lekin mamlakatda innovatsion faoliyatining tashkil etilishi va rivojlanishi uchun quyidagi shartlarning mavjud bo'lishi va bajarilishi talab etiladi:

- davlat innovatsiya siyosati – O'zbekiston Respublikasi davlat hokimiyati organlari tomonidan mamlakatning innovatsion strategiyasi maqsadlari va ustuvor innovatsion dasturlar va loyihalarni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining ishlab chiqilishi va belgilanishi;
- investitsiya salohiyati – davlat, tarmoq, korxonalar va tashkilotning turli ko'rinishdagi resurslar yig'indisi (moddiy, moliyaviy, intellektual, ilmiy-texnikaviy, iqtisodiy va boshqalarni qamrab olgan holda);
- innovatsiya sohasi – innovatsiyalarni yaratish va tarqatishni o'z ichiga qamrab oluvchi innovatsiya mahsulot (ish, xizmat)larini ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilarning faoliyat sohalarini;
- innovatsiya infratuzilmasi – innovatsiya faoliyatining amalga oshirilishiga imkon beruvchi, ta'sir ko'rsatuvchi turli muassasalar;
- innovatsiya dasturi (korxonalar, tarmoq, hudud, davlat, mintaqalar, davlatlararo) – innovatsiya loyihalari resurslari, ijrochilari va ularni amalga oshirish muddatlari bo'yicha kelishilgan hamda yangi turdagi mahsulotlarni o'zlashtirish va joylashtirish bo'yicha vazifalarning samarali hal etilishini ta'minlovchi innovatsion loyihalar va tadbirlar kompleksi. Innovatsiyalarni loyihaviy moliyalashtirishning bir necha turlari mavjud. Loyihaning o'zining va ishtirokchilarining kredit qobiliyati, ularning kreditni uchinchi shaxslar tomonidan to'lash kafolatlari hisobga olinmagandagi yashash qobiliyatiga asoslangan moliyalashtirish asosiy bo'lib xizmat qiladi. Loyihani amalga oshirish natijasida generatsiyalanadigan pul oqimlari qarzni to'lashning manbai bo'luvchi investitsiyalarni moliyalashtirishni uchinchi tur deb hisoblash mumkin.

Moliyalashtirishning shunday turi uchinchi deb hisoblanadiki, bunda ham loyihani amalga oshirish natijasida generatsiyalanadigan naqd mablag'lar oqimlari va ham korxonalar aktivlari kreditni ta'minlanishi bo'lib xizmat qiladilar. Korxonaning o'zining iqtisodiy va texnik yashash qobiliyati kreditni ta'minlashi loyihaviy moliyalashtirishning to'rtinchi turi bo'ladi.

Bilamizki, samarali innovatsiya loyihalarini amalga oshirish iqtisodiyot tarmoqlarida mahsulot tannarxini pasaytirish, mehnat unumdorligini oshirish, mahsulotlar sifatini oshirish va umuman iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Jahon amaliyotida loyihaviy moliyalashtirish ostida ko'pincha moliyalashtirishni tashkil qilishning shunday turi nazarda tutiladiki, unda loyihani sotishdan olingan daromadlar qarz majburiyatlarini to'lashning yagona manbai bo'ladi. Shunga qaramay har xil mamlakatlarda "loyihaviy moliyalashtirish" atamasi har xil talqin qilinadi. Masalan, AQSHda uning ostida moliyalashtirishni shunday tashkil qilish tushuniladiki, unda investitsion loyihalarning katta qismi ta'sischi shaxsiy mablag'lari hisobiga moliyalashtiriladi, loyihani sotishda daromad qarz majburiyatlarini to'lashning yagona manbalaridan bo'ladi. Yevropada bu atama loyihalarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslarni taqdim etishning har xil variantlari va yo'llariga nisbatan qo'llaniladi. Keyingi vaqtda "loyihaviy moliyalashtirish" atamasi ham banklar tomonidan taqdim etiladigan kreditlarga va ham vositali byudjetli qo'llabquvvatlashga, har xil davlat tashkilotlari, investitsion fondlar, sug'urta kompaniyalari va boshqa manfaatdor sarmoyadorlarning qo'llab-quvvatlashiga asoslangan moliyaviy va tijorat operatsiyalari tizimiga nisbatan qo'llaniladi. O'zbekiston iqtisodiy holatining innovatsiyalar bilan o'zaro bog'liqligini quyidagi asosiy jihatlarda ko'rish mumkin, ya'ni innovatsiya faoliyatining milliy iqtisodiyotga ta'sirini tadqiq etish nuqtai nazaridan davlatning moddiy asosi sifatida butunligicha ko'rish; innovatsiyalarning alohida korxonaga faoliyatiga ta'sirini tahlil qilishda alohida bozor subyekti sifatida qarash; innovatsiya siyosatini amalga oshirishning ijtimoiy-iqtisodiy natijalarini o'rganish. O'zbekistonda iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida innovatsiyalar, avvalo uning barqaror o'sishi uchun zarurdir. Yangi texnologiyalarga investitsiyalar raqobatbardosh, yuqori talab bilan iste'mol etiladigan tovarlar ishlab chiqarishga yordam beradi. Mamlakat iqtisodiyoti va iqtisodiyot subyektlarining tadbirkorlik faoliyatiga ta'sir ko'rsatishning asosiy vositalaridan biri – davlat iqtisodiy siyosatining bo'g'inlaridan hisoblanuvchi innovatsiya siyosatidir. Davlat innovatsiya siyosati yordamida bevosita ishlab chiqarish hajmi sur'atlari oshishiga, fan-texnika taraqqiyoti tezlashishiga, ijtimoiy ishlab chiqarish tuzilishi o'zgarishi, ijtimoiy muammolarni hal qilishga ta'sir o'tkaza oladi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston Respublikasida innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish va yanada rivojlantirish maqsadida bir qancha muhim ishlar va chora-tadbirlar majmuini qisqacha yoritib o'tsak:

- rivojlangan mamlakatlardagi biz uchun kerak bo'lgan barcha texnologik bilim va yangiliklarni o'rganish, va respublika iqtisodiyoti tarmoqlariga bosqichma-bosqich milliy manfaatlarimizdan kelib chiqqan holda tatbiq qilish;
- asosiy ahamiyatga ega bo'lgan ichki innovatsion loyihalarga investorlarni hamda xorijiy kapitalni jalb qilish;
- texnologik innovatsiyalarga bag'ishlangan bilimlar bazasini tashkil qilish va unda internet portal orqali barcha fuqarolar foydalana olishlariga erishish;
- innovatsiyani rivojlantirish, bu sohada yutuqlarni yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotga aylantirishda intellektual mulkning ishonchli himoyasini ta'minlash.

Xulosa qilib aytganda, mamlakat iqtisodiyotining asosi hisoblangan bank tizimini yanada isloh qilish, uning barqarorligini oshirish, yuqori xalqaro reyting ko'rsatkichlariga erishishning ustuvor yo'nalishlari hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalangan holda zamonaviy naqd pulsiz hisob-kitoblar mexanizmlarini joriy etish bo'yicha olib borilayotgan ishlar banklarimiz tomonidan mijozlarga ko'rsatilayotgan xizmatlar sifati, to'lov intizomi va madaniyatini yangi bosqichga ko'tarilishini ta'minlash bilan birga, barcha iqtisodiy tarmoqlar taraqqiyotini mustahkamlashga ham o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Shunday zamonaviy texnologiyalar asosida masofaviy bank xizmatlari, xususan Internetbanking xizmatining faol joriy etilishi eng muhim masala ekanligi shubhasiz. Jumladan, mamlakatning qay darajada iqtisodiy va texnologik taraqqiy topganligi masofaviy bank xizmat turlarini amaliyotga joriy qilishda muhim hisoblanadi. Xususan, bank operatsion xarajatlarining barqaror darajasiga erishish uchun tijorat banklarida ham masofaviy bank xizmat turlarini ko'paytirish va ularning samaradorligini oshirish muhim hisoblanadi.

REFERENCES:

1. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2018 yil 28 dekabrda Oliy Majlisga Murojatnomasi. <http://uza.uz>.
2. Вертакова Ю.В. Симоненко Б.С. Управление инновациями: теория и практика. –М.: Высшее экономическое образование, 2008.
3. Borut Likar, co-editors Peter Fatur, Urshka Mrgole; translation Arslingue K.Jontar, TEFL, TBE. — 1st. ed. — El. knjiga. — Ljubljana INNOVATION management [Elektroniskivir] Korona plus — Institute for Innovation and Technology, 2013.
4. Гончаренко Л.П., Олейников Е.А., Березин В.В. “Инновационный менеджмент” учебное пособие/М.: КНОРУС, 2005, — 544 с.
5. Зинов В.Г. «Менеджмент инноваций: кадровое обеспечение» Учебник — М.: Дело 2005 — 496 с.
6. «Инновационная экономика» А.А.Динкин и другие. – М.: Наука , 2001.
7. Мухамедьяров А.М. “Инновационный менеджмент” учебное пособие – М.:Инфра – М, 2006. — 127 с.
8. Оголева Л.Н. Инновационный менеджмент: Учебное пособие / Под ред. д.э.н., проф. Л.Н. Оголевой. — М.: ИНФРА-М, 2006, — 238 с.
9. Yo`ldoshev N.Q. va boshqalar. «Innovatsion menejment». Darslik. TDIU. 2011y. — 312 b
10. A. Taniyev., “Innovatsion iqtisodiyot” darslik.
11. <https://stat.uz/component/search?searchword=innovatsiya&searchphrase=all> “Innovatsiya statistikasi”
12. <https://e-journal.uz/2020/11/02/iqtisodiyotda-innovatsiyalarning-tutgan-orni/>